

Одерий А.В. Анализ состояния преступности против окружающей среды в Украине: комплексно-криминалистический аспект. С комплексно-криминалистических позиций проанализировано современное состояние экологической преступности и причины этого явления.

Ключевые слова: экологические преступления, экологическое законодательство, латентность, особенности расследования.

Oderiy O.V. The analysis of the recorded crime against environment in Ukraine: complex criminalistics aspect. Determining quantitative crimes against environment the author indicates that they are largely latent. In confirmation of the expressed opinion scientists' views and data of conducted empirical observation are given. Equally compelling is the evidence that highlights statistics for crimes against environment in Ukraine.

At the same time the author pointed out that a significant number of identified environmental damage injurers are not brought to justice because of the complexity of the proof of their direct relation to dissolved in action. The fact that the court statistics on cases of liability for environmental crimes are extremely too small, but the real situation in the field of environmental protection is to recognize critical.

A small number of registered cases of environmental pollution is explained very high latency of this share of crime issues, unduly broad application of administrative responsibility and the fact that the bulk of emissions and discharges of pollutants accounted for industrial and municipal and domestic companies, whose environmental regulated mainly by the application of economic responsibility.

The conclusions of the article indicate the causes of crime against environment in Ukraine and ways of their solution.

Keywords: ecological crimes, ecolaw, latency, features of investigation.

Надійшла до редакції 08.02.2013

І.В. Пиріг

кандидат юридичних наук, доцент
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.98

ЗАЛУЧЕННЯ СПЕЦІАЛІСТА ДО ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ ДІЙ

На основі порівняльного дослідження кримінально-процесуального законодавства та думок науковців визначено поняття спеціаліста у кримінальному процесі та розглянуто проблемні питання залучення співробітників експертної служби органів внутрішніх справ до проведення слідчих дій.

Ключові слова: спеціаліст, органи внутрішніх справ, слідчі дії.

Постановка проблеми. З набуттям чинності нового КПК України та поступовим переходом до змагальної системи судочинства видозмінюються процесуальний статус, права та обов'язки окремих суб'єктів кримінального судочинства, конкретизується зміст та види виконуваних ними функцій, що потребує ґрунтовного наукового аналізу. Одним з проблемних питань кримінального судочинства залишається питання залучення спеціалістів до проведення слідчих дій. У практиці розслідування кримінальних проступків виникають проблеми з приводу процесуального порядку залу-

чення спеціаліста, його компетенції, взаємодії зі слідчим та іншими учасниками розслідування, меж використання ним спеціальних знань, оформлення результатів діяльності тощо. Неоднозначними у вирішенні зазначених питань є і думки науковців.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Залученню спеціалістів до проведення слідчих дій приділялася значна увага з боку науковців як окремо, так і при розробці методик розслідування певних видів злочинів. Проблема залучення спеціалістів до проведення розслідування у різні часи займалися провідні українські науковці та вчені ближнього зарубіжжя: Т.В. Авер'янова, В.Д. Арсеньєв, В.П. Бахін, Р.С. Белкін, А.І. Вінберг, А.Ф. Волобуєв, В.Г. Гончаренко, Г.І. Грамович, А.В. Дулов, А.В. Іщенко, П.П. Іщенко, Н.І. Клименко, В.Я. Колдін, В.О. Коновалова, Ю.Г. Корухов, В.С. Кузьмічов, В.К. Лисиченко, В.Г. Лукашевич, Є.Д. Лук'янчиков, Г.А. Матусовський, Г.М. Надгорний, О.Р. Россинська, М.В. Салтевський, М.Я. Сегай, Г.М. Соколовський, І.М. Сорокотягін, В.В. Циркаль, В.Ю. Шепітько, О.Р. Шляхов та інші. Вони зробили значний внесок у вирішення визначених нами проблеми, але багато з них залишаються дискусійними і сьогодні. Саме тому їх розгляд є актуальним як у теоретичному, так і в практичному аспектах.

Метою статті є конкретизація визначення процесуальної фігури спеціаліста у кримінальному процесі на основі аналізу відповідних норм КПК України та думок науковців, а також окреслення проблемних питань практики залучення спеціалістів до проведення слідчих дій.

Виклад основного матеріалу. Участь спеціаліста у кримінальному процесі, включаючи проведення слідчих дій, регламентується ст. 71, 72, 79, 80, 83, 105, 122, 126, 228, 236, 237, 240, 245, 262, 266, 327, 329, 357, 358, 359, 360, 361, 496, 517 КПК України. У ст. 71 КПК України зазначено: “1. Спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок. 2. Спеціаліст може бути залучений для надання безпосередньої технічної допомоги (фотографування, складання схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо) сторонами кримінального провадження під час досудового розслідування і судом під час судового розгляду” [1]. Визначення спеціаліста, наведене у новому КПК України, є позитивною тенденцією розвитку законодавства, оскільки у КПК України 1960 року чіткого визначення спеціаліста взагалі не було, а лише вказувалося, що “у необхідних випадках для участі у проведенні слідчої дії може бути залучений спеціаліст” (ст. 128¹) [2].

Конкретизовано та розширено у новому КПК також права та обов'язки спеціаліста: “4. Спеціаліст має право: 1) ставити запитання учасникам процесуальної дії з дозволу сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду; 2) користуватися технічними засобами, приладами та спеціальним обладнанням; 3) звертати увагу сторони кримінального провадження, яка його залучила, або суду на характерні обставини чи

особливості речей і документів; 4) знайомитися з протоколами процесуальних дій, в яких він брав участь, і подавати до них зауваження; 5) одержувати винагороду за виконану роботу та відшкодування витрат, пов'язаних із його залученням до кримінального провадження; 6) заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом.

5. Спеціаліст зобов'язаний: 1) прибути за викликом до слідчого, прокурора, суду і мати при собі необхідні технічне обладнання, пристрої та прилади; 2) виконувати вказівки сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду та давати пояснення з поставлених запитань; 3) не розголошувати відомості, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього, і які стали відомі спеціалісту у зв'язку з виконанням його обов'язків; 4) заявити самовідвід за наявності обставин, передбачених цим Кодексом.” (ст. 71) [1]. У попередньому КПК права та обов'язки спеціаліста не відокремлювалися і були сформульовані так: “Спеціаліст зобов'язаний: з'явитися на виклик; брати участь у проведенні слідчої дії, використовуючи свої спеціальні знання і навички для сприяння слідчому у виявленні, закріпленні та вилученні доказів; звертати увагу слідчого на обставини, пов'язані з виявленням та закріпленням доказів; давати пояснення з приводу спеціальних питань, які виникають при проведенні слідчої дії. Спеціаліст вправі: звертатися з дозволу слідчого із запитаннями до осіб, які беруть участь у проведенні слідчої дії; робити заяви, пов'язані з виявленням, закріпленням і вилученням доказів. Спеціаліст за наявності відповідних підстав має право на забезпечення безпеки шляхом застосування заходів, передбачених законами України.” [2]. У порівнянні зрозуміло, що права та обов'язки спеціаліста у новому КПК систематизовано та визначено більш чітко.

Наведене у новому КПК визначення спеціаліста в достатньому обсязі окреслює знання, якими він володіє, але називає лише два види діяльності спеціалістів: надання консультацій та технічна допомога. Проте основний вид діяльності – сприяння слідчому у виявленні, фіксації та вилученні об'єктів, що мають інформацію про злочин, не зазначено. Не доцільно, на наш погляд, розбивати види діяльності спеціаліста на дві частини, виділяючи окремо технічну допомогу спеціаліста. До того ж фотографування (наприклад макрозйомка) та відбір зразків для проведення експертизи в багатьох випадках є не звичайною технічною допомогою, а складною роботою, що потребує використання спеціальних знань, яких немає у слідчого.

Більш повно, на наш погляд, види діяльності спеціаліста сформульовано у визначенні, що надається у ст. 58 КПК Російської Федерації: “Спеціаліст – особа, що володіє спеціальними знаннями та залучається до участі в процесуальних діях у порядку, встановленому цим Кодексом, для сприяння у виявленні, закріпленні й вилученні предметів і документів, використання технічних засобів у дослідженні матеріалів кримінальної справи, для постановки питань експерту, а також для роз'яснення сторонам і суду питань, що входять до його професійної компетенції” [3].

Щодо думок науковців, то більшість з них визначають спеціаліста як

особу, що допомагає суб'єктам, які проводять розслідування. Так, за І.М. Сорокотягиним, “спеціаліст – особа, яка володіє спеціальними знаннями в окремій галузі науки, техніки, мистецтва та ремесла і залучається органами дізнання, слідства, прокуратури чи судом для участі у розслідуванні та розгляді справи з метою надання вказаним органам допомоги у виявленні, закріпленні та вилученні доказів” [4, с. 3–4]. На думку П.П. Іщенка, “спеціаліст у кримінальному судочинстві – особа, яка володіє знаннями і навичками та залучається органом дізнання, слідства, прокурором чи судом для сприяння у виявленні, закріпленні та вилученні доказів” [5, с. 10]. У цих визначеннях діяльність спеціаліста описується не в повному обсязі та обмежується процесом виявлення, закріплення та вилучення доказів, хоча існують непроцесуальні форми використання спеціальних знань – консультативна та технічна допомоги, котрі не можна не враховувати. У визначенні В.В. Циркаля, розширюються види діяльності спеціаліста, а саме: “спеціалістом є особа, яка володіє певними науковими, технічними та іншими професіональними знаннями та яку залучають до участі у слідчих діях з метою сприяння у виявленні, закріпленні, вилученні доказів і дачі пояснень за спеціальними питаннями” [6, с. 12].

У більшості запропонованих науковцями визначеннях спеціаліста автори намагаються спочатку охарактеризувати спеціальні знання, якими він володіє. Але в жодній дефініції такі знання не описані у повному обсязі. Серед спеціальних знань виділяють наукові та технічні, не зазначаючи інших. Більшість з них неприпустимо звужують можливості спеціаліста, інші, навпаки, трактують їх досить широко.

Отже, з урахуванням викладеного та на основі аналізу поглядів науковців на цю проблему, вважаємо більш вдалим та науково обґрунтованим визначення, що пропонувалося нами раніше: “Спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних засобів і може надати допомогу у виявленні, фіксації та вилученні об'єктів, що мають інформацію про злочин, здійснити консультації та технічну допомогу під час досудового розслідування і судового розгляду справи” [7, с. 197]. В цьому визначенні названо основні види діяльності спеціалістів, але не обмежуються види спеціальних знань, які можуть бути використані. Вони визначаються особою, яка проводить дізнання, та слідчим при проведенні слідчих дій, і суддею або складом суду – при проведенні судових дій. Термін “спеціальні знання” достатньо визначений у науковій літературі і не потребує на сьогодні окремого тлумачення у кримінально-процесуальному законодавстві.

У практиці органів внутрішніх справ при залученні як спеціалістів працівників НДЕКЦ виникають певні проблеми, пов'язані з наданням технічної допомоги при розслідуванні. Ці обов'язки повинні виконувати техніки-криміналісти, штатна чисельність яких складає близько 5 % загальної кількості працівників експертної служби, чого, звісно, замало у масштабах всієї країни. Тому технічну допомогу на вимогу слідчого надають штатні експерти поза основною роботою – проведенням досліджень. Іноді технічну роботу можуть без зайвих зусиль виконати співробітники органів діз-

нання та слідства, але, маючи можливість задіяти до розслідування додаткові сили, використовують їх без належної цілеспрямованості та обґрунтованості. Чинний КПК України прямо або опосередковано дозволяє залучати спеціалістів до участі майже у всіх слідчих діях. Але, зрозуміло, доцільним буде використовувати експертів НДЕКЦ як спеціалістів у слідчих діях, пов'язаних з виявленням, фіксацією, вилученням матеріально-фіксованих джерел інформації про злочин або проведенням іншої дослідницької роботи, заснованої на спеціальних знаннях. Фотографування, складання схем, використання нескладних техніко-криміналістичних засобів (щуп, металошукач, ультрафіолетове освітлення тощо) є прерогативою не тільки експертів-криміналістів, а і слідчих, оперуповноважених, які в повному обсязі засвоїли курс криміналістики. Працівники НДЕКЦ можуть виконувати зазначену роботу лише поряд з основною і найбільш важливою – збиранням слідів злочину. Залучення експертів НДЕКЦ суто для надання технічної допомоги, на нашу думку, є недоцільним. Наприклад, у практиці роботи ОВС зустрічаються випадки залучення спеціалістів для фіксації обстановки місця затримання з поличним кишенькового крадія, або місця бійки чоловіка з жінкою, що виникла на побутовому ґрунті.

Спеціаліст, залучений до проведення слідчої дії, володіє необхідними спеціальними знаннями та, користуючись ними, надає допомогу слідчому. При наданні криміналістичної допомоги, що полягає у виявленні, фіксації та вилученні об'єктів, що мають значення для справи, та технічної (використання пошукових приладів, сприяння огляду у важкодоступних місцях із залученням спеціального обладнання тощо) спеціаліст обов'язково пояснює слідчому та іншим учасникам, у тому числі понятим, які дії він виконує, які пристрої застосовує, наслідки та результати використання спеціальних знань, вмій та навичок. Матеріальні об'єкти, виявлені та вилучені під час проведення слідчої дії, описуються у протоколі та належним чином упаковуються. Відомості про технічні засоби, що використовувалися під час проведення слідчих дій, та результати їх застосування також містяться у протоколах або додатках до них (наприклад, фототаблицях).

У попередньому КПК були відсутні норми, що регламентували форми фіксації консультативної допомоги спеціалістів і результатів дослідницької роботи, що проводяться під час слідчих дій. Ст. 105 чинного КПК України визначає, що додатками до протоколів є “письмові пояснення спеціалістів, які брали участь у проведенні відповідної процесуальної дії”. Тобто дане питання у новому законі вирішене і спеціаліст при необхідності може викласти свої пояснення суті тих чи інших процесів та явищ, у тому числі передбачення щодо механізму утворення певних слідів або дій злочинця у довідці, яка є додатком до протоколу. На наш погляд, додатком до протоколу можуть бути і результати попередніх досліджень, проведених безпосередньо на місці події.

Висновок. Підсумовуючи, слід зазначити, що нами проаналізовано положення чинного КПК України щодо процесуальної фігури спеціаліста у порівнянні з попереднім законодавством, думки науковців стосовно видів діяльності спеціаліста як суб'єкта використання спеціальних знань у кри-

мінальному судочинстві, на підставі чого надано власне визначення. Також окреслено проблемні питання, що виникають у практиці розслідування під час залучення як спеціалістів експертів-криміналістів органів внутрішніх справ. Зі змінами змісту окремих слідчих дій у новому КПК України виникає питання уточнення видів діяльності спеціалістів при участі в них. Вирішення зазначених завдань є перспективним для подальших наукових розробок у даному напрямку.

Бібліографічні посилання

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : прийнятий Верховною Радою України Законом № 4651-VI від 13.04.2012 р. – Х., 2012.
2. Кримінально-процесуальний кодекс України : затверджений Законом від 28.12.1960 р. //ВВР. – 1961. – № 2. – Ст. 15. – К., 2008.
3. Уголовно-процесуальный кодекс Российской Федерации. – М., 2006.
4. *Сорокотягин И.Н.* Системно-структурная характеристика специальных познаний и формы их использования в борьбе с преступностью / И. Н. Сорокотягин // Применение специальных познаний в борьбе с преступностью : межвуз. сб. науч. трудов. – Свердловск, 1983. – С. 3–10.
5. *Ищенко П.П.* Специалист в следственных действиях (уголовно-процесуальные и криминалистические аспекты) / П.П. Ищенко – М., 1990.
6. *Циркаль В.В.* Тактика производства следственных действий с участием специалистов : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / В. В. Циркаль. – К., 1984.
7. *Пиріг І. В.* Процесуальний статус спеціаліста та можливості залучення працівників експертної служби МВС до проведення слідчих дій / І. В. Пиріг // Науковий вісник ДДУВС : зб. наук. праць. – 2010. – № 2 (48). – С. 193–200.

Пирог И.В. Привлечение специалиста к проведению следственных действий.

На основе сравнительного исследования уголовно-процесуального законодательства и мнений ученых дано определение понятия специалиста в уголовном процессе и рассмотрены проблемные вопросы привлечения сотрудников экспертной службы органов внутренних дел к проведению следственных действий.

Ключевые слова: *специалист, органы внутренних дел, следственные действия.*

Pyrig I.V. Drawing expert to investigatory actions. Based on a comparative study of the criminal procedural law and scholars' views the author defined the concept of an expert in criminal procedure and problematic aspects of drawing interior expert service employees to conduct investigations.

The content of the Criminal Procedural Code of an expert in sufficient volume outlines the knowledge that he has, but calls just two expert activities: giving advice and technical assistance. However, the main activity – promoting the investigator in detecting, fixing and removing objects with information about the crime – is not specified. In author's opinion it's not advisable to divide expert activities in two parts, separating expert technical support. In addition, photographing and sampling for examination in many cases is not the usual technical assistance, but complex work that requires the use of specialized knowledge, which an investigator does not have.

Based on the analysis of scholars' views the author believes that an expert in criminal procedure should be regarded as a person who has special knowledge and skills of use of technology and can assist in detection, fixing and removing objects with information about the crime, can give advice and technical assistance during the preliminary investigation and trial. This definition outlines the experts activities, but is not limited to specific types of knowledge that can be used. They are defined by the person conducting the inquiry and the investigator during the investigation, and the judge or court staff in the course of judicial proceedings.

Attention is paid to the fact that the internal affairs practice in drawing experts as Research Forensic Centre employees, there are some problems connected with the provision of technical assistance in the investigation. It is noted that Research Forensic Centre experts

will be use as specialists in the investigation relating to the detection, fixing, removing material and fixed sources of information about crime or conduct other research based on specialized knowledge. Photographing, charting, using simple technical and forensic tools is the prerogative of not only experts, but also to investigators, operational officers who are fully mastered in science of criminalistics.

Keywords: *specialist, internal affairs agencies, inquisitional actions.*

Надійшла до редакції 09.01.2013

Р.В. Тарасенко

кандидат юридичних наук

(Одеський державний

університет внутрішніх справ)

УДК 343.12

ПРО ВИКОРИСТАННЯ ПОЗИТИВНОГО ДОСВІДУ СПОЛУЧЕНИХ ШТАТІВ АМЕРИКИ У ФОРМУВАННІ СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА В УКРАЇНІ

Досліджено основні положення законодавства США, що торкаються питань забезпечення безпеки свідків, набутий позитивний досвід, прийнятний для запозичення при формуванні національної системи забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства.

Ключові слова: *учасник кримінального судочинства, свідок, агент, організована злочинність, заходи безпеки, програма забезпечення безпеки свідків, оперативно-розшукова діяльність.*

Постановка проблеми. Ефективність кримінально-процесуальної діяльності багато в чому залежить від можливості створення умов для належної реалізації прав учасниками кримінального судочинства, що значним чином пов'язано з дотриманням їх особистої безпеки, нейтралізацією можливого протиправного впливу на них. Інтереси прав людини, її безпека у кримінальному судочинстві реалізуються через владні повноваження компетентних учасників кримінального процесу – органів дізнання, досудового слідства, прокурора та суду, а також передбачені правовими нормами конкретні положення та механізми. Удосконалення цих правових інструментів не можна переоцінити, адже вони створюють можливість для свідків та потерпілих безперешкодно свідчити в ході досудового розслідування чи надавати допомогу органам дізнання та слідства, давати свідчення у суді, не піддаючись залякуванню та не боячись відплати з боку кримінальних елементів. При вдосконаленні існуючої правової бази забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства варто спиратися на нормативні положення, що апробовані та перевірені практикою діяльності судових і правоохоронних органів розвинених країн світу. Піонером у цій галузі є Сполучені Штати Америки.

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної про-